

Citation:

A.D.J. Meeuse, Levensbericht G. van Iterson, in:
Jaarboek, 1972, Amsterdam, pp. 122-126

Levensbericht van

Gerrit van Iterson Jr.

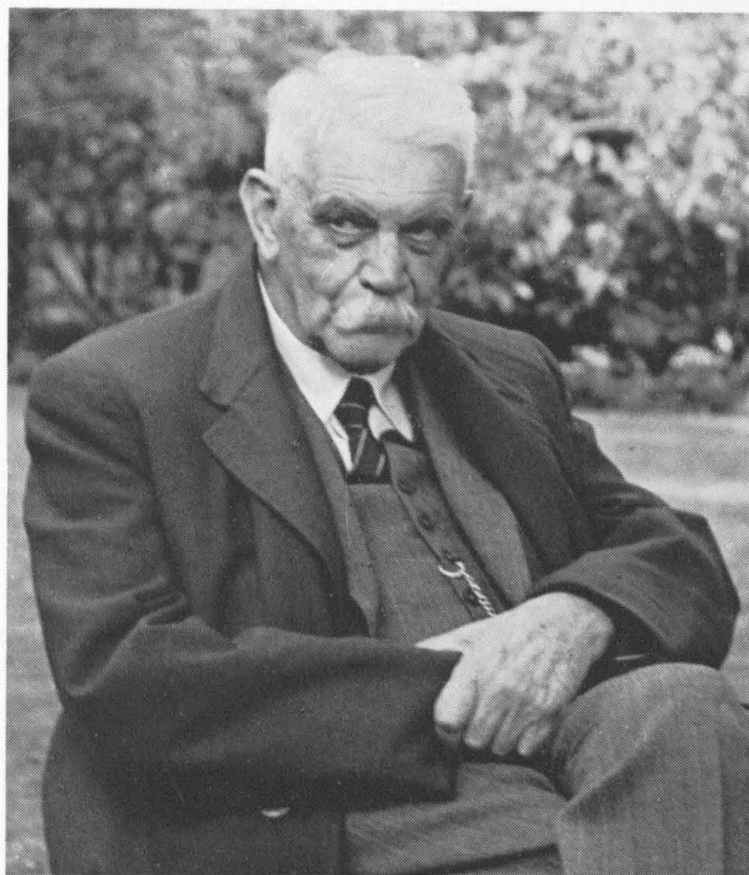
(19 augustus 1878 – 4 januari 1972)

door A. D. J. Meeuse

Op 4 januari overleed op hoge leeftijd de emeritus-hoogleraar van de Technische Hogeschool te Delft G. van Iterson, sinds 1918 lid van de Akademie.

Gezien zijn lange levensloop en wegens de veelvuldige activiteiten van de overledene, is het geen eenvoudige taak om aan de persoon, aan de didact, aan de organisator, en aan de geleerde Van Iterson genoegzaam recht te doen wedervaren. De meeste van zijn tijdgenoten en zelfs vele van zijn oudere leerlingen zijn reeds van ons heengegaan en er is vermoedelijk niemand meer in leven die de gehele carrière van deze waarlijk grote Nederlander nog uit eigen ervaring kan overzien, laat staan volledig op waarde schatten. Velen die hem gekend hebben kunnen over slechts weinige facetten van het leven van deze uiterst deskundige, en op vele gebieden actieve Delftse hoogleraar een min of meer gefundeerd oordeel geven; voor de jongeren onder hen geldt bovendien dat zij slechts een korte spanne van zijn lange en welbestede carrière hebben meegemaakt. Schrijver dezes is zich er dan ook terdege van bewust dat hij ongetwijfeld in volledigheid te kort schiet, maar de hem toegemeten ruimte zou bovendien toch ontoereikend zijn om op enkele zaken wat dieper in te gaan. Laat ik volstaan met de opmerking dat ik bij het verzamelen van gegevens voor deze necrologie nog voor verrassingen kwam te staan doordat ik op mij voordien onbekende aspecten van Van Itersons loopbaan stuitte.

Gerrit van Iterson werd geboren te Roermond op 19 augustus 1878. Zijn middelbare schoolopleiding vond plaats te 's-Gravenhage (de 5-jarige HBS Bleijenburg). Hij studeerde vervolgens van 1897–1901 in de Afd. Scheikundige Technologie aan de toenmalige Polytechnische School (de latere T.H.) te Delft. Buiten het normaal vereiste curriculum bekwaamde hij zich in de microchemie bij H. Behrens en in de microbiologie bij M. W. Beijerinck. Na enige aarzeling aanvaardde hij in 1902 een assistentschap bij laatstgenoemde. Hij moet volgens zeggen reeds op jeugdige leeftijd een grote en ruime belangstelling voor de natuurwetenschappen hebben gehad, maar achteraf is moeilijk meer vast te stellen of zijn latere, vooral botanisch-biologische interessen reeds vóór zijn studie in belangrijke mate aanwezig waren of dat zij eerst uit hun sluimer gewekt werden door de inspirerende invloed van Beijerinck. Wel is duidelijk dat Van Iterson's interensfeer al in zijn studietijd zeer ruim was en dat zijn begaafdheid hem in staat stelde zich in luttele jaren een degelijke kennis van wiskunde, scheikunde, chemische technologie, microchemie, en (naast microbiologie) ook van botanie en planten-anatomie, eigen te maken. (In 1901 liep hij zelfs enige tijd met plannen rond om elders fysische chemie te gaan studeren.)

GERRIT VAN ITERSON Jr.
(19 augustus 1878 — 4 januari 1972)

Op de een of andere manier heeft hij op al deze gebieden uitgeblonken, al bleven zijn inzichten en ervaringen vaak latent doordat zij meestal slechts in zijn colleges en rapporten, in zijn onvergelykelijke cursussen of in publikaties van zijn leerlingen tot uiting kwamen en slechts in geringe mate in artikelen van zijn eigen hand. Wat hij echter heeft gepubliceerd is steeds doorwrocht en vaak ook nu nog uiterst waardevol. Zijn eerste publikaties over denitrificerende bacteriën en celluloseaantastende micro-organismen (1902 -1904) zijn nog steeds van theoretisch en praktisch belang. Voor een bioloog is het een aangename verrassing te zien dat het door hem bewerkte proefschrift (*Mathematische und mikroskopisch-anatomische Studien über Blattstellungen*, etc.), waarop hij in 1907 c.l. promoveerde, een zo zuiver wetenschappelijk-biologisch uitgangspunt had, welke indruk dan onmiddellijk wordt gemengd met een gevoel van bewondering voor de degelijke en kritische verwerking van de literatuur en voor de originele wiskundige aanpak. Deze dissertatie is een werkstuk van zo'n uitzonderlijke kwaliteit en zo'n fundamentele betekenis dat zij (na ruim 60 jaar!) nog geregeld in de vakliteratuur wordt aangehaald. Van dit proefschrift zijn ook exemplaren met de ingelegde stellingen bewaard en het inkijken van die stellingen openbaart de lezer niet alleen het brede talent en de wetenschappelijke inzichten van de jonge doctor, maar verklaart ook zijn latere veelzijdige en succesvolle loopbaan. Zijn visie op bepaalde problemen hield, in retrospect beoordeeld, veel beloften voor de toekomst in en hij heeft deze ook ingelost -- en hoe!

Beijerinck, die zeer op hem gesteld was en zijn waardering ook nooit onder stoelen of banken stak, heeft er vermoedelijk sterk toe bijgedragen, dat voor Van Iterson een nieuwe leerstoel werd gecreëerd met de leeropdracht: „*Microscopische Anatomie*”. In zijn intreerede (20 september 1907) betoogde de jonge professor reeds dat de wetenschappelijke kennis dienstbaar kon en moest worden gemaakt aan allerlei praktische problemen, met name aan de verwerkingsindustrie van biologische produkten. Ook deze stelling heeft hij op meer dan één manier waar gemaakt.

Van Iterson was een handig experimentator en hij is, zolang zijn gezichtsvermogen dat toeliet, altijd een uitnemend microscopist geweest, die zijn kundigheden ook aan anderen wist over te dragen. Zijn niet geringe handvaardigheid blijkt onder meer uit door hemzelf vervaardigde modellen en series van microtoomcoupes van plantaardige objecten. Hij demonstreerde gaarne de micro-techniek op zijn cursus, daarbij eigenhandig op het nukkige microtoom van Giltay „onmogelijk” dunne paraffinelinten snijdend. Inplaats van zich in het onderzoek te storten gaf hij echter spoedig blijk van zijn grote gevoel van verantwoordelijkheid, niet alleen tegenover zijn studenten en tegenover de Technische Hogeschool, maar ook tegenover de tropische landbouw, de industrie en de handel in biologische produkten. Hij begaf zich dan ook op het gebied van het toegepaste onderzoek ten behoeve van de technologie van biologische materialen en van de beoordeling van de grondstoffen (rubber, textiel- en papiervezels, hout, graan- en zetmeelprodukten, aetherische oliën, vetten en vette oliën, enz.), waarvoor hij o.a. documentatiemateriaal in de vorm van literatuur, tienduizenden dia's en een museumcollectie bijeenbracht, en waarover hij voortreffelijke, tot ver buiten

Delft bekende, colleges en cursussen gaf. Ook zijn belangstelling voor de microbiologie ging nooit verloren: hij was zeer lang met de Gist- en Spiritusfabriek te Delft geassocieerd en het zal ook wel geen toeval zijn geweest dat een van zijn beste leerlingen, wijlen A. J. Kluyver, later Beijerinck als hoogleraar opvolgde.

Gelukkig voor Van Iterson werd de bouw van een volgens zijn eigen inzichten ontworpen laboratorium door de ongunstige tijdsomstandigheden (Wereldoorlog I was inmiddels begonnen) slechts vertraagd en kon hij in 1917 het nieuwe, toen terecht *Laboratorium voor Technische Botanie* genaamde, gebouw officieel openen (veel later werd dit weer in *Lab. v. Algemene en Technische Biologie* omgedoopt). Door de grotere faciliteiten, met name door de goed-geoutilleerde grote zaal met semi-technische apparatuur, kon het instituut tot grote ontplooiing komen.

De kennis en het gefundeerde oordeel van Van Iterson leidde onvermijdelijk tot allerlei verzoeken om advies van overheidszijde en van de kant van de georganiseerde industrie en de koloniale landbouw. Dit resulteerde in het instellen van vele commissies en adviesraden waar hij deel van uitmaakte, tot het voorbereiden van tentoonstellingen, tot bemoeiingen met het Koloniaal Instituut, tot de oprichting in 1911 van de Rubberdienst (sinds 1941: Rubberinstituut T.N.O.), in 1917 van de Rijksvezeldienst (thans Vezelinstituut T.N.O.), in 1937 van de Rubberstichting, in 1939 van een bijzondere leerstoel in de Rubbertechnologie (in 1958 opgeheven) en nog later van een buitengewone leerstoel in de Papiertechnologie (thans blijkbaar weer opgeheven). Daar Van Iterson de noodzaak kon aantonen van een neutrale en deskundige voorlichtings- en keuringsorganisatie voor belangrijke industrietakken leidde een en ander ook tot zulke maatregelen als de afkondiging van het Papierbesluit (als uitvloeisel van de Warenwet) en later (in 1924) tot het instellen van de Commissie-Went, waarvan Van Iterson secretaris en m.i. de drijvende kracht was. Het rapport van deze commissie (1932) leidde tot de wettelijke regeling van het toegepast natuurwetenschappelijk onderzoek en (in 1941) tot de effectuering als de Organisatie voor T.N.O., waarvan in een heel moeilijke periode Van Iterson zelf enige tijd de zeer actieve voorzitter was.

Van Iterson bezocht in verband met deze ontwikkelingen zelf enige malen Indonesië. Vooral de periode 1927–1929, toen hij voorzitter was van het Algemeen Landbouw Syndicaat te Batavia, was belangrijk wegens zijn adviezen inzake de organisatie van de particuliere proefstations, meer in het bijzonder voor de zg. bergcultures. Opnieuw leidde zijn advies tot een geslaagde opzet.

Zijn beste jaren vielen hoogstwaarschijnlijk in de jaren 1927–1940 met een gedwongen beperking gedurende de oorlog en een kleine opleving van 1945–1948. De organisatie van zijn instituut en zijn onderwijstaak waren in de bloei-periode afgerond, zijn deels biologisch opgeleide assistenten en conservatoren verrichtten degelijk wetenschappelijk onderzoek en de technologische afdeling van het laboratorium werd steeds beter geoutilleerd (vooral na de schenking, in 1931, door de industrie van een kostbare semi-technische langzeef-papiermachine, op instigatie van dankbare leerlingen), evenals de bij het laboratorium behorende *Proeftuin voor Technische Gewassen*.

Geleidelijk aan kwam ook een aantal botanici (vooral uit Leiden), gezien de goede naam van het Laboratorium, onder leiding van Van Iterson in Delft werken. Enkelen van hen (en enkele van zijn medewerkers) hebben hun botanisch proefschrift onder zijn toezicht bewerkt of zijn zelfs bij hem gepromoveerd (in totaal 8 of meer, van twee was hij ook promotor); daarnaast telde ik 16 proefschriften van Delftse technologen (waaronder dat van A. J. Kluyver, 1914, en dat van A. van Rossem, 1916, die van 1939/40 tot 1958 te Delft buitengewoon hoogleraar in de Rubbertechnologie was).

Na 1940 veranderde er zoveel dat de activiteit van het laboratorium er wel onder moest lijden. Na de oorlog, die hij en zijn instituut goed doorkwamen, werden diverse reorganisaties doorgevoerd o.a. de afsplitsing van het Laboratorium voor Biochemie. Zijn emeritaat (1948) werd een indrukwekkende manifestatie waarbij eerst recht bleek op hoeveel terreinen hij actief was geweest en ook waardoor en waarvoor hij de achting en waardering van vele groepen van belanghebbenden had verworven. Zijn afscheidsrede was niet alleen de traditionele terugblik, maar bevatte ook nog een beschrijving van enkele uiterst ingenieuze door hem ontworpen drie-dimensionale valapparaten met een wiskundige toelichting -- dit tekent hem ten voeten uit!

Wat zijn meer wetenschappelijke activiteiten betreft, zou men van een betreuerswaardige karaktertrek kunnen spreken wanneer men ervaart dat hij steeds zijn eigen onderzoek bij alle andere belangen ten achter stelde. Het relatief geringe aantal publikaties van zijn hand (ca. 40) is geen zuivere maatstaf, want hier is duidelijk een complex van factoren in het spel geweest, nl. tijdsgebrek, het „delegeren” van onderzoek aan leerlingen, medewerkers en promovendi (buiten de dissertaties verschenen nog ca. 50 van hun hand), de bescheidenheid bijna nooit zijn naam te doen willen verbinden aan artikelen van onder zijn auspiciën uitgevoerd onderzoek, en niet in het minst een bepaalde instelling die naar mijn gevoel voortvloeit uit de zuivere vreugde van de onderzoeker om een wetenschappelijk probleem uit te plussen zonder drang tot „image-building” door snelle publikatie, een en ander nog genuanceerd door een neiging tot grondigheid (om niet te zeggen perfectionisme). De overdracht van wetenschappelijke en technische kennis aan een brede kring van leerlingen is trouwens een even goede, zij het minder tastbare, maatstaf voor iemands kwaliteit en in dit opzicht muntte hij bijzonder uit zoals steller dezès uit eigen ervaring weet (dit oordeel is overigens unaniem).

Na zijn emeritaat hoopte hij zich geheel aan wetenschappelijke arbeid te kunnen wijden -- keihard werken vormde voor hem namelijk de voornaamste levensvreugde -- en daartoe werd hij in de gelegenheid gesteld door een hem bij zijn afscheid aangeboden laboratoriuminstrumentarium voor zijn toekomstige woning te Baarn. Hoewel hij vol goede moed is begonnen is zijn voornemen niet zo gevolgrijk geweest als hijzelf en velen met hem zich dit hadden voorgesteld. De groeiende ouderdom, de verhuizing van Baarn naar Wassenaar en een steeds slechter wordend gezichtsvermogen dwongen hem geleidelijk aan tot niets doen. Mede in verband met teleurstellingen over ontwikkelingen in en om zijn voor-

malige leerstoel werden de laatste jaren van dit uitzonderlijk actieve en arbeid-zame leven vergald en het einde werd daardoor onvermijdelijk triest.

In hoeverre zijn privé-leven bij zijn loopbaan een rol heeft gespeeld kan ik niet voldoende peilen. Na zijn eerste, vrij korte huwelijk (1904–1919) was hij zeer lang weduwnaar. Was zijn werklust daarna nu extra geprikkeld door het ontbreken van een huiselijk leven? Zijn tweede huwelijk, na zijn zestigste jaar gesloten, was zeer gelukkig en ongetwijfeld heeft zijn laatste wetenschappelijke arbeid veel te danken gehad aan het vermogen tot het creëren van een aange-naam huiselijk milieu, en voor een deel zelfs aan de actieve assistentie en de op-offerende interesse, van zijn tweede echtgenote. De persoon Van Iterson was enigszins moeilijk te peilen. Onder de schijnbaar strenge, deftige en voor velen ont-zag inboezemende geleerde van de oude stempel, die met ferme hand zijn in-stituut regeerde bleek een sympathiek en in veel opzichten bescheiden mens te schuilen, weliswaar met een ruime mate van zelfbewustheid en een groot doch zelden uitgesproken gevoel van eigenwaarde, doch desondanks niet geheel ge-speend van humor. Zijn succesvolle loopbaan had hij, volgens eigen zeggen, naast een onbedwingbare lust tot werken in hoofdzaak te danken aan de hem aange-boren gave van een fenomenaal geheugen voor zelfs ondergeschikte details zoals produktiecijfers, maten, jaartallen, nummers van zijn dia's e.d., en niet aan geni-aliteit of inventiviteit doch ten hoogste aan wetenschappelijke nieuwsgierigheid. Dit is een maatstaf voor de rechtschapenheid van deze waarlijk grote Nederlander, die „achter de schermen” zoveel heeft bijgedragen tot de ontwikkeling van het toegepast wetenschappelijk onderzoek en de bevordering van de industriële ont-wikkeling van ons land (o.a. doordat vele van zijn leerlingen op sleutelposten te-rechtgekomen zijn), en ook anderszins op andere belangrijke gebieden zijn stem-pel heeft gedrukt. Door het bereiken van zo'n hoge leeftijd, in combinatie met enkele andere, niet voor iedereen altijd even aangename, autocratische karakter-trekken, is hij langzamerhand wat vergeten of zelfs enigszins verguisd. Moge deze bijdrage zijn naam opnieuw in de verdiende aandacht brengen.